РЕЗУЛЬТАТ

Анализируя произведения, предложенные для самостоятельного чтения, мы становимся свидетелями того, как у учащихся возрастает интерес к художественным книгам, появляется восхищение и радость. Следовательно, для удовлетворения духовных потребностей молодого поколения необходимо систематически учить их выбирать книги, читать и анализировать их. На наш взгляд, для этого было бы целесообразно увеличить количество учебных часов по литературе и родному языку, а также организовывать занятия в малых группах. В результате появится возможность индивидуального подхода к учащимся, повысится эффективность уроков. Кроме того, школьники будут чаще общаться с квалифицированными учителями, перенимать у них опыт. В процессе образования и воспитания, при подготовке по-настоящему патриотичных, талантливых, смелых молодых людей, идейно зрелых и интеллектуально развитых кадров, соответствующих требованиям времени, уроки литературы в полной мере проявят свои качества науки о человеке, психологии и этики, удовлетворяя важнейшие духовные потребности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Несомненно, человеческие потребности всегда будут расти, но ценность духовных потребностей увеличивается всё больше и никогда не исчезает. Духовный упадок приводит к упадку общества, а духовная зрелость служит прочным фундаментом его развития.

Использованная литература

1. Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев в Олий Мажлис
Обращение. - "Зарафшон," 29 декабря 2018 г., No 155-156.
2. Одобрить предложение Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису Обращение. - "Зарафшон," 30 декабря 2020 г.
3. Узбекистану нужны передовые кадры, соответствующие темпам ускоренных реформ. - "Народное слово,"19 декабря 2018 г., No 262.
4. Ахмедова З. Консультации психолога в воспитании ребенка. - Ташкент, 2018.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада жамиятимизда ёшларни ғоявий-мафкуравий тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга бўлган китобхонлик маданиятининг бугунги ҳолати, айрим муаммолар ва уларни бартараф этиш масалалари ёритилган.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается современное состояние культуры чтения, которая имеет бесценное значение в идейно-духовном воспитании молодежи нашего общества. В работе освещены отдельные проблемы в этой сфере и приведены мнения и предложения по их решению.

SUMMARY. This article describes the present state of readers' culture, which is of crucial importance in the ideological and ideological education of young people in our society, some problems and their elimination.

MÁDENIY DEM ALÍWDÍŃ ILIMIY TIYKARLARÍ

G.A.Saparbaeva – *docenti*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: madaniyat, bo’sh vaqt, dam olish, madaniay markazi, madaniy tadbir.
Ключевые слово: культура, досуг, отдых, культурный центр,культурное мероприятие.
Key words: culture, leisure, recreation, cultural center, cultural event.

Jańa Ózbekstan úshinshi renessans bosaǵasınan bekkem qádem taslap, jańasha dúnyaǵa kózqaras negizinde rawajlanıp atır, desek asıra aytqan bolmaymız. Jańa Ózbekstanda barlıq tarawlar siyaqlı mádeniyat hám kórkem óner tarawında aldın kórilmegen dárejedegi reformalardı bastan ótkerip atırǵanlıǵı bárshemizge belglli. Biz úshinshi renessanstıń tariyxıy tamırları hám házirgi zaman ushın áhmiyeti haqqında azǵana bolsa da názer salıp talıqlawdı maqul korip otırmız. Húrmetli Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev: “Biz Úshinshi Renessans máselesin strategiyalıq wazıypa sıpatında aldımızǵa qoyıp, onı milliy ideya dárejesine kóterip atırmız” degen bahalı sózleri Jańa Ózbeksttannıń hár bir puqarasınıń qálbinde ózgeshe maqtanısh sezimin oyatadı.

Búgingi kúnde jámiyette mádeniy dem alıw insannıń sociallıq ómirinde zárúrli áhmiyetke iye

process esaplanadı. Bunda, tek ǵana demalıs hám bos waqıttı mazmunlı shólkemlestiriw emes, bálki shaxstıń mánáwiy, estetikalıq hám dóretiwshilik mútajliklerin qanaatlandırıw faktorı bolıp ta xizmet etedi. Sol sebepli bul iskerlikri ilimiy tiykarda úyreniw hám bilimlendiriw baǵdarında qollanıw búgingi kúnniń talabı bolıp tabıladı. Bul sabaqlıqta mádeniy dem alıw iskerliginiń tariyxıy negizleri, rawajlanıw basqıshları, ilimiy-teoriyalıq tiykarları hám ámeliy ózgeshelikleri jarıtıp berilgen.

Insannıń miynet etiwi, qandayda bir iskerlik penen shuǵıllanıwı qanshelli zárúrli process bolsa, onıń fizikalıq hám ruwxıy sharshawın shıǵarıwı, dem alıwı da sonshalıq tábiyiy mútajlik bolıp tabıladı. Úzliksiz isleytuǵın qandayda bir úskene yamasa mexanizm bolmaǵanı sıyaqlı, dem almastan, toqtawsiz iskerlik alıp baratuǵın adamnıń bolıwı da múmkin emes. Miynet etiw, fizikalıq hám intellektual zorıǵıw dárejesi menen dem alıw, demalıs arasındaǵı sáykesliktiń saqlanıwı adamnıń salamat iskerliginiń nátiyjeli bolıwınıń kepili sıpatında process bolıp ótedi.

Ádetde adam bos waqıtında dem aladı, hár qıylı mádeniy dem alıw iskerligi menen bánt boladı hám sharshaǵanlıǵın shıǵarıp, ózin jańa miynet procesine tayarlaydı. Sonday eken, hár bir shaxstıń jumıs waqtınnan keyin sharshawın shıǵarıwı, fizikalıq hám ruwxıy tárepten rawajlanıwı, óz qızıǵıwshılıqları boyınsha paydalı shınıǵıwlar menen shuǵıllanıwı kútá áhmiyetli esaplanadı.

Mádeniy dem alıw iskerligi sociallıq tarawdıń zárúrli bólimi bolıp social-mádeniy iskerlik penen bekkem baylanıslı boladı. Onıń bas maqseti – xalıqtıń túrli qatlamlarınıń bos waqıtın mazmunlı ótkeriw, olardıń dem alıwı, kewil ashıwı, sharshaǵanın shıǵarıwı hám ruwxıy dem alıwı ushın baǵdarlanǵan mádeniy-aǵartıwshılıq, sport-salamatlandırıw ilajları kompleksin shólkemlestiriwden ibarat mádeniy process.

Zamanagóy jámiyette mádeniyat fenomeni túrli tarawlarda júz berip atırǵan turaqlı ózgerisler jáne onıń kóp qırlılıǵı sebepli izertlewshiler arasında barǵan sayın kóbirek itibar tartpaqta. Mádeniyat túsinigi dem alıw (bos waqıt) penen bekkem baylanıslı bolǵanlıǵı sebepli, izertlewshilerdiń dıqqat orayında jańa bir túsinik – “dem alıw mádeniyatın” qáliplestirdi. Dem alıw mádeniyatınıń mánisin úyreniw insannıń mádeniy dem alıw potencialın, sonıń menen birge, pútkil sociallıq toparlar hám jámiyetlerdiń potencialın ashıp beriw hám rawajlandırıwda eń nátiyjeli jónelislerdi anıqlaw hám de kúndelik turmısta qollaw imkaniyatın beredi.

Dem alıw mádeniyatı haqqındaǵı túsinik ózgeshelikleri - “mádeniyat”, “dem alıw”, “bos waqıt”, “shaxs mádeniyati” túsinikleri menen baylanıslı. Dem alıw mádeniyatınıń ayrıqsha ózgesheliklerin tolıq túsiniw ushın bul túsinikler arasındaǵı óz-ara baylanıslılıqtı talıqlaw, sonıń menen birge, dem alıw mádeniyatınıń ulıwma sistemasındaǵı túsindirmesin hám kategoriyaların talıqlaw lazım. Ádetde biz mádeniyat haqqında sóz etkende, kóbinese kórkem óner, tariyx, filosofiya hám ilim tarawların túsinemiz, bunda insanlardıń olarǵa bolǵan qızıǵıwshılıqların da názerde tutamız. Mádeniy dem alıwdıń ilimiy tiykarlarında hár bir xalıqtıń mánáwiy jetilkigin joqarılatıw baǵdarı kózde tutıladı. “Jańa Ózbekstandı qurıw barlıq tarawlarda bolǵanı sıyaqlı mádeniyat tarawında da túpkilikli jańalanıwlar menen baylanıslı edi. Bunıń ushın eń dáslep mádeniyat hám kórkem óner tarawınıń infrastrukturasın jaratıw lazım boladı. 2018-jılǵa kelip, Qaraqalpaqstan Respublikası Mádeniyat ministrligi, wálayatlar hám Tashkent qalası mádeniyat basqarmaları, respublikalıq mádeniyat mákemeleriniń jumısın shólkemlestiriw ilimiy-metodikalıq orayı, 39 professional teatr, 450 den aslam baǵdardaǵı muzeyler, 826 mádeniyat orayları, 70 ten aslam xalıq teatrları, 100 den aslam úlgili hám xalıq folklorlıq jámáátleri, 152 qosıq hám ayaq oyın ansamblleri, 23 vokal-saz estrada xalıq ansamblleri, 3 mıńnan aslam kórkem háweskerlik dógerekleri, 312 balalar muzıka hám kórkem óner mektepleri, 225 mádeniyat hám dem alıw baǵları, 200 ge shamalas rayon (qala) lıq mádeniyat bólimleri jáne jáne bir qansha mádeniyat hám kórkem óner mákemeleri jumıs alıp bardı” [1.475]. Joqarıda atar ótken mádeniyat mákemeleri insanlardıń bos waqıtında mádeniy dem alıwın sapalı shólkemlesririwge xızmet etedi.

Dem alıw túsinigine múráját etkenimizde, bul túsinik túrli dereklerde túrlishe talıqlanǵan. Mısalı, G. M. Mintz dem alıstı “bos waqıttıń bir bólegi” dep táriyplegen jáne onı tek dem alıw hám kewil ashar iskerlikke arnalǵan waqıt sıpatında kórsetken. Bunda oqıw, miynet yamasa dóretiwshilik penen baylanıslı xızmetler kiritilmegen [2.38-46].

B. B. Batueva tárepinen tómendegi táriypler berilgen: “Dem alıw – bul insannıń qızıǵıwshılıqları, uqıpları, iskerlikti basqarıw usılları, onı ańlaw hám seziniw ózgesheliklerine baylanıslı bolǵan iskerliktiń túri bolıp, bul jaǵdayda psixikalıq, fizikalıq, intellektuallıq hám oyın iskerliginiń izbe-izligi hám muwapıqlıǵı arqalı mádeniy iskerlikke belsene qatnas, qanday da bir sezim menen baǵdarlanıw, mádeniy ilajlarǵa qosılıw, qatnasıw tilegi degen túsinikler bergenı. Bul túsinikte tiykarınan dem alıwdı shólkemlestiriw mádeniy ilajlardı ótkeriw hám insanlardı qatnastırıw, onıń mádeniyligin saqlaw bas faktor boladı degen pikir bildiriledi. Joqarıda táriypler boyınsha mádeniy dem alıw – bul bir neshe

strukturalıq bólimlerden ibarat bolǵan, insanlardıń dem alıw iskerligi menen baylanıslı ilimiy túsinikleriye háreket etiwshi termin sıpatında qollanıladı. Bunda, tómendegil túsiniklerdi óz ishine alǵan bir pútin sistema boyınsha iskerlik shólkwmlestiriledi:

- insannıń qızıǵıwshılıqları
- qádriyatlar
- mútájlikler
- kónlikpeler
- dem alıw formaların jaratıw
- waqıttı basqarıw usılları, bos waqıttı mazmunlı shólkemlestiriw funkciyaları.

Bul túrdegi mádeniy dem alıw insanlardıń minez-qulqların, dem alıwdıń tańlawların hám qararların qáliplestiriwshi tiykarǵı faktorlardı túsiniwge járdem beredi. Sonıń menen birge, tańlawlarǵa tásir kórsetiwshi faktorlardı da ashıp beredi. Bul tásir tek tańlaw dárejesinde emes, bálkim insannıń ózi, jámiyet hám onıń jasap atırǵan ortalıq dárejesinde de baqlanadı. Búgingi kúnde insan ómiriniń túrli iskerlik tarawılarında júz berip atırǵan sociallıq, mádeniy hám ekonomikalıq ózgerisler, sonıń menen birge, globalizaciya processleri mádeniy dem alıwdı shólkemlestiriwdiń áhmiyetin jáne de asırıp atır. Zamanagóy jámiyette insannıń baylanıs, dóretiwshilik, bilim alıw hám bos waqıtın mazmunlı shólkemlestiriw sıyaqlı mútajlikleri barǵan sayın kúsheyip barmaqta.

Mádeniy dem alıw konsepciyası tek ǵana insanlardıń fizikalıq hám psixikalıq salamatlıǵın bekkemlewge xızmet etiwshi qural retinde emes, bálkim olardıń turmıslıq jasay japdayların jaqsılaw, mádeniy qádiriyatlardı saqlaw, jámiyettegi sociallıq birlikti bekkemlewde de áhmiyetli sanaladı.

Mádeniy dem alıwdı shólkemlestiriwdiń aktuallıǵı sonnan ibarat, onda zamanagóy jámiyette mádeniyat hám bos waqıttı nátiyjeli basqarıwdıń támiyinleniwi gúzetiledi. Búgingi kúnde adamlar tek jumıs penen bánt bolıp qalmastan, olar ózleriniń bos waqıtların mazmunlı, paydalı hám kewilli ótkeriwdi qáleydi. Usı kóz qarastan, mádeniy dem alıw túrli jaslarda jáne sociallıq toparlarǵa sáykeslestirilgen túrli mádeniy ilajlar, kewil ashar hám bilimlendiriw baǵdarlamaları arqalı shólkemlestiriliwi talap etiledi. Bul bolsa óz gezeginde, mádeniy dem alıwdı shólkemlestiriwdi ilimiy tiykarlaw, onıń principlerin, metodların, forma hám usılların puxta úyreniwdi talap etedi.

Dem alıw iskerligin úyreniw hám “dem alıs”, “bos waqıt”, “dem alıw mádeniyatı” túsiniklerin anıqlastırıw boyınsha bolsa I. A. Grushin, G. E. Zborovskiy, E. M. Korjeva, G. P. Orlov, V. D. Patrushev, G. A. Prudenskiy, E. V. Sokolov, V. A. Yadov sıyaqlı ilimpazlardıń jumısları úlken áhmiyetke iye bolıp, olar hár tárepten bul temanı úyreniwdegi tiykarǵı baǵdarlanıwlardı qáliplestirgen. Bunnan tısqarı, “dem alıw”, “dem alıw mádeniyatı” túsinikleriniń subyektleri, strukturası, funkciyaları sıyaqlı máseleler L. A. Akimova, E. I. Grigoryeva, T. G. Kiseleva, Y. D. Krasilnikov, A. D. Jarkov, V. M. Chijikov, N. F. Maksyutin, E. V. Sokolov, Y. A. Streltsov hám basqa ilimpazlardıń ilimiy miynetlerinde de keń analizlengen [3. 103-108]. Sonıń menen birge, mádeniy dem alıw jámiyettegi ruwxıy-etikalıq ortalıqtı jaqsılawda, jaslardı patriotlıq, insaniylıq hám mádeniy qádiriyatlardı tereń ańǵarıwında áhmiyetli rol oynaydı. Mádeniy ilajlar hám dem alıw formaları arqalı adamlar ózlerin erkin sezedi, dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandıradı, sociallıq belsendilikti hám awızbirshilikti bekkemlewde xızmet etedi.

Bunnan tısqarı, búgingi kúnde milliy mádeniyattı asırap abaylaw jáne onı zamanagóy dáwir talaplarına sáykeslestiriw processinde mádeniy dem alıwdıń ózine tán ózgeshelikleri tiykarında shólkemlestiriw talap etiledi. Sebebi mádeniy dem alıw ilajları arqalı adamlar bos waqıtların mazmunlı ótkerip qalmastan, bálkim olardıń milliy sanasın, ruwxıy bárkámallıq dárejesin asırıw múmkinshilikleri keńeyedi. Mádeniy-aǵartıwshılıq mákemeleri - ruwxıy-mánáwiy, mádeniy-kórkem, dóretiwshilik iskerlikleri menen shuǵıllanatuǵın mákemeler qatarına kiredi. Bunda tómendegi atamalarda mádeniyat mákemeleri xalıqqa xızmet kórsetedi:

- mádeniyat orayları;
-teatrlar;
- kitapxana mákemeleri;
- muzeyler;
- mádeniy dem alıw baǵları.

Mádeniy-aǵartıwshılıq mákemeler (yaǵnıy mádeniyat orayları, kitapxanalar, málimleme kitapxana orayları (MKO), málimleme resurs orayları (MRO), muzeyler, mádeniy dem alıw baǵları) – xalıqtıń ruwxıy kámalatın támiyinlew, mádeniy dárejesin asırıw, bilimin bayıtıw, dúnyaǵa kóz qarasın keńeytiw, dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıw hám de bos waqıtın mazmunlı hám nátiyjeli ótkeriwge kómeklesiwshi shólkemler bolıp tabıladı. Sol sebepli, mádeniy dem alıwdıń tiykarǵı wazıypaları hám maqsetlerin puxta ańlap, olardı sapalı, mazmunlı dárejede shólkemlestiriw hár bir mámleket, jámiyet hám tarawda iskerlik alıp baratuǵın qánige ushın úlken áhmiyetke iye wazıypa bolıp tabıladı. Mádeniy dem alıw insanlardıń bos waqıtın mazmunlı shólkemlestiriw, olardı jańa bilimler hám jańa ideyalar menen bayıtıwı, sonıń menen birge, jámiyettiń mádeniy hám ruwxıy rawajlanıwına xızmet etiwiniń deregi esaplanadı. Mádeniy dem alıwdıń wazıypaları hám

maqsetleri óz-ara bekkem baylanıslı bolıp, olar insannıń jeke jáne social rawajlanıwında zárúrli rol oynaydı. Mádeniy dem alıwdıń tiykarǵı wazıypalarınan biri bul, mádeniy dem alıw processinde insanlardıń estetikalıq talǵamın rawajlandırıw, olardıń mádeniy miyraslarǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın asırıw menen birge olardıń jámiyettegi belsendiligin asırıwǵa járdem beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Маврулов М. Ўзбекистон маданияти тарихи. Shafoat Nur fayz нашриёти. Тошкент - 2025 йил.475 б.
2. Вильчинская-Бутенко М.Э. Корпоративный досуг как элемент социокультурного сервиса в концепциях индивидуального восприятия // Теория и практика сервиса: экономика, социальная сфера, технологии. - 2011. - № 1. - С. 38-46
3. Головина Г. В. Культура досуга и культурное формирование личности // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2011. – №. 1. – С. 103-108.
4. Sayfullayev B. S., Rustamov V. K. Madaniy tadbirlarni tashkil etish mahorati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 180 b.
5. G.A.Saparbaeva,P.Q.Paluaniyazov. Mádeniy ilajlar.-Tashkent: “Fan ziyosi”, 2022.-80 b.
6. Qoraboyev U. Badiiy ommaviy tadbirlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 1986. – 59 b.

РЕЗЮМЕ. Mádeniy dem alıwdıń ilimiy-teoriyalıq tiykarları, mádeniy dem alıw iskerliginiń úyreniw basqıshları hám ámeldegi jaǵdayı úyrenilip shıǵılǵan. Mádeniy dem alıwdı shólkemlestiriwde mádeniyat mákemeleriniń is usıllarınıń ózgeshelikleri úyreniledi.

РЕЗЮМЕ. Изучены научно-теоретические основы культурного досуга, этапы изучения и текущее состояние культурно-досуговой деятельности. При организации культурного досуга изучаются особенности методов работы учреждений культуры.n

SUMMARY. The scientific and theoretical foundations of cultural leisure, the stages of its study, and the current state of cultural leisure activities have been studied. When organizing cultural leisure activities, the specific working methods of cultural institutions are studied.

MADANIY MEROS YODGORLIKLARIDA DO‘MBIRA CHOLG‘USI

Saydaliyev Yusufxon Aslanovich – *dotsent*
O‘zbekiston davlat konservatoriyasi

Tayanch so‘zlar: do‘mbira, torli cholg‘ular, madaniy meros, O‘rta Osiyo musiqasi, arxeologik topilmalar, miniatyura san'ati, etnomusikologiya.

Ключевые слова: домбра, струнные инструменты, культурное наследие, музыка Средней Азии, археологические находки, искусство миниатюры, этномузыкология.

Key words: dombra, string instruments, cultural heritage, Central Asian music, archaeological findings, miniature art, ethnomusicology.

KIRISH. Musiqiy cholg‘ular madaniyatning eng qadimgi va eng muhim komponentlaridan biri bo‘lib, xalqlarning tarixiy rivojlanishi, estetik qarashlari va ijtimoiy hayotini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. O‘zbek xalqining boy musiqiy merosida do‘mbira torli cholg‘ulari alohida o‘rin tutadi. Do‘mbira (dombra, dumbra, dombyra) - ikki torli, parda-panjali torli cholg‘u bo‘lib, ming yillar davomida O‘rta Osiyo, Qozog‘iston va qo‘shni hududlar xalqlarining musiqiy madaniyatida muhim rol o‘ynagan.

Torli cholg‘ular qadim zamonlardan shakllanib, turli xalqlar amaliyotida o‘z ma'naviyati va an’anasi doirasida rivoj topib kelgan musiqiy cholg‘ulardan bir turi hisoblanadi. Torli cholg‘uning kelib chiqishiga aniq bir ma'lumot berish mushkul. O‘tmish manbalarida keltirilgan rivoyatlarga ko‘ra, birinchi kashf etilgan torli cholg‘uning nomi Barbat bo‘lgan va ilk bor buyuk yunon olimi Fisog‘urs (Pifagor) tomonidan ixtiro etilganligi qayd etiladi. [1.] U oddiy bo‘lgan va keyinchalik rivojlangan. Bu haqda maqomshunos olim I.Rajabov yozadi: “Fisog‘ursdan so‘nggi davrlarda yashagan musiqachilar barbatni takomillashtiradilar va uning asosida 2 - 3 - 4 torli musiqa cholg‘ulari yasadilar. Barbatni esa, ko‘p manba'larda hamma torli cholg‘ularning yuzaga kelishida asos bo‘lgan,